

Katolik Toplum Öğretisi (Toplumsal Katolisizm)

Görkem BİRİNCİ¹

Atıf/©: BİRİNCİ, Görkem, Katolik Toplum Öğretisi (Toplumsal Katolisizm), Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi 2023/8 (1): 129-147

Öz

Katolik toplum öğretisi ya da toplumsal Katolisizm, Papa XIII. Leo'nun 1891 yılında yayınlanan genelgesi *Rerum novarum* ile başlayıp genellikle papalık genelgeleri tarzında günümüze kadar devam eden bir külliyata atıf yapar. Roma Katolik Kilisesi'nin siyasal, sosyal ve ekonomik konulara ilişkin yaklaşımlarının ortaya konduğu ve yaklaşık yüz elli yıllık bir zaman dilimine yayılan bu genelgeler dizisinin odaklandığı konular ise, yayımlandıkları dönemin koşullarına bağlı olarak farklılık gösterir. Bu çalışma, Katolik toplum öğretisinin modern ya da Leocu olarak adlandırılan ve II. Vatikan Konsili (1962-1965) ile son bulan dönemine yoğunlaşmaktadır. Bu dönemde yayınlanan papalık genelgelerinin odak noktasını sanayileşmiş Batılı ülkelerdeki işçi sınıfının maruz bırakıldığı son derece olumsuz çalışma ve yaşam koşulları ile bu koşulların iyileştirilmesine yönelik çözüm önerileri oluşturur. Bu çözüm önerileri liberalizm ve kapitalizm ile sosyalizm eleştirileri temelinde şekillenir ve zamanla bu ideolojiler arasında bir orta yol bulma çabasına dönüşür. Başlangıçta sosyo-ekonomik bir temelden hareket eden toplumsal Katolisizm, giderek Katolik Kilisesi'nin hep düşmanca bir tavır sergilediği -demokrasi, insan hakları ve özgürlükler, sosyal adalet gibi- kimi modern ilke ve kurumlara uyum sağlama çabasına dönüşür. Bu dönüşüm son derece önemlidir. Zira Katolik Kilisesi böylelikle sadece çağa ayak uydurmakla kalmamış ama aynı zamanda çağdaş muhafazakâr düşüncenin şekillenmesine ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'nın siyasal yaşamına damgasını vuran Hıristiyan demokrasi hareketine de zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Katolik Toplum Öğretisi, *Rerum Novarum*, *Quadragesimo Anno*, Hıristiyan Demokrasi, Muhafazakârlık.

¹Dr.Öğr.Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, gorkem@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3581-6160
Geliş/Received: 17 Mart 2023, **Kabul/Accepted:** 29 Mayıs 2023

Catholic Social Teaching (Social Catholicism)

Citation/©: BİRİNCİ, Görkem, Catholic Social Teaching (Social Catholicism), Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi 2023/8 (1): 129-147

Abstract

Catholic social teaching, or social Catholicism, refers to a body of works that began with Pope Leo XIII's encyclical *Rerum Novarum* in 1891 and has continued predominantly through papal encyclicals until the present day. This collection of encyclicals, which spans approximately one hundred and fifty years, elucidates the Roman Catholic Church's approaches to political, social, and economic matters, with the specific topics addressed varying according to the conditions of the time in which they were published. This study focuses on the modern or "Leonic" period of Catholic social teaching, which came to a close with the Second Vatican Council (1962-1965). During this period, the focal point of the papal encyclicals published revolved around the extremely unfavourable working and living conditions endured by the working class in industrialized Western countries, as well as proposals for their amelioration. These proposals took shape based on criticisms of liberalism, capitalism, and socialism, and gradually evolved into an attempt to find a middle ground between these ideologies. Initially rooted in socio-economic foundations, social Catholicism progressively shifted towards the Church's endeavour to adapt to certain modern principles and institutions - such as democracy, human rights and freedoms, and social justice - that it had historically been antagonistic towards. This transformation is of utmost significance, as it demonstrates not only the Church's willingness to keep pace with the times but also its contribution to the development of contemporary conservative thought and the Christian democratic movement that came to dominate Western European political life after World War II.

Keywords: Catholic Social Teaching, *Rerum Novarum*, *Quadragesimo Anno*, Christian Democracy, Conservatism.

Giriş

Genel olarak “Katolisizm, arasında ‘toplumsal Katolisizm’in de yer aldığı çeşitli alt dalları olan kapsayıcı bir kategori olarak değerlendirilebilir” (Misner, 1992: 581). Katolik toplum öğretisi, (KTÖ) her ne kadar siyasal Katolisizmden ayrıışa ve tarihsel olarak daha geç bir dönemde ortaya çıkmış olsa da pek çok açıdan onunla iç içe geçmiştir. Genel olarak Katolik toplum öğretisi, Papa XIII. Leo’nun 1891 yılındaki genelgesi *Rerum novarum* ile başlayıp günümüze kadar devam eden, genellikle papalık genelgeleri tarzında olan ve toplumsal konulara ilişkin Roma Katolik Kilisesi’nin külliyatına atıf yapan bir terimdir. Kimi yazarlar ise bu öğretiyi etik disiplininin bir parçası olarak görür. Örneğin Curran’a göre “Katolik toplum etiği, Katolik teologlar tarafından yüzlerce yıl boyunca geliştirilen bir toplum kuramı ve öğretisini de kapsayan daha geniş bir terime atıf yapar ve KTÖ, bu etiğin bir parçasıdır” (Curran, 2014: 1). O’Shea’ye göre ise, Katolik toplum öğretisi, “en uygun tarzda hem dünyevi hem de aşkın olarak tanımlanabilecek bir ahlaklılık çerçevesinde Hristiyanların davranışlarına rehber olmayı amaçlayan ahlak teolojisi alanına aittir” (O’Shea, 1990: 116).

Temelde “sanayi kapitalizminin yarattığı olumsuz koşullara bir yanıt olarak 19. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal Katolisizm aslında Katolik Kilisesi’nin moderniteye karşı verdiği mücadelenin sadece bir parçasını oluşturur” (Shadle, 2018: 49). Nitekim modern zamanlarda Katolik Kilisesi’nin krizi geçmişte olduğu gibi sadece Kilise-devlet karşıtlığıyla sınırlı kalmamış sorun giderek genişleyerek bir Kilise ile toplum sorunu haline almıştır. Modern sanayi kapitalizminin yerel düzeyde kalan başlangıç aşamasında Batı Avrupa Katolisizmi Sanayi Devrimi’nin ekonomik ve sosyal etkilerini çok fazla hissetmemiştir. Bu erken dönemde Kilise daha çok ruhban karşıtı liberal hareketlerin modern öncesi Katolik seçkinlerin aristokratik siyasal gücünü yok etmeye dönük saldırılarına maruz kalmıştır. Reformasyon’dan sonra toplum üzerindeki aristokratik denetimin zayıfladığı Protestan ülkelerin aksine Latin Avrupa’da Katolisizm dinsel tekelinde tutmuş ve Kilise elitleri aristokrasiyle birlikte gücünü görece olarak muhafaza etmiştir. Avrupa’nın Katolik ülkelerinde liberalizmin ruhban karşıtlığının öne çıkması ve Kilise ile devlet arasındaki çatışmanın yoğunluğu bu olguyla da bağlantılıdır. Liberal güçler, Kilise’nin özellikle evlilik ve eğitim gibi kurumlar üzerindeki ayrıcalıklarına son verilmesiyle birlikte devleti, toplumun sekülerleştirilmesinin bir aracı olarak kullanmıştır. Öyle ki Deitrich’e göre, Kilise’nin taraf olduğu çeşitli türden tüm modern çatışmalar, Ortaçağ toplum düzeninin dağılmasından itibaren Avrupa’da yaşanan gelişmelerin kaynağında yer alan sekülerleşme sürecinin boyutları olarak değerlendirilebilir” (Dietrich, 1985: 519).

Ortaçağ boyunca Katolik Kilisesi, diğer kurumlar üzerinde üstünlük sahibi olduğu hiyerarşik-organik bir toplum anlayışına sahiptir. “*Ancient régime*’in toplumsal yapısına derinden nüfuz eden Katolik Kilisesi, yüzyıllara yayılan toplumsal, siyasal, felsefi ve spiritüel gelişmelere direnç göstermiş ve -İtalya, Fransa, Avusturya, İspanya ve Portekiz gibi- Katolik ülkelerde kendisini Ortaçağcılık ile özdeşleştirme konusunda ısrarcı olmuştur” (Almond, 1948: 736). Oysa Batı Avrupa’da önce Rönesans ve Reformasyon, ardından 18. ve 19. yüzyıllardaki siyasal, sosyal, ekonomik ve düşünsel dönüşümler geleneksel dinsel kimliğin bağlı olduğu bütün bir Hristiyan medeniyet sisteminin altını oymuştur. Aydınlanmayla birlikte kaynağını toplum sözleşmesinde bulan bireysel-doğal haklar merkezli bir toplum ve devlet anlayışı, Ortaçağ’ın toplumsal rollerden kaynaklanan ödev anlayışının yerini almıştır. Dahası modern sanayi toplumu, özgürlük, bilim ve ilerleme fikirleriyle adeta büyülenmiş fakat Kilise tüm bu gelişmelere kayıtsız kalmıştır.

19. yüzyılın önemli bir kısmında Katolik Kilisesi’nin başlıca hedefi başta eğitim kurumlarında olmak üzere yitirdiği ayrıcalıklarını geri kazanmak olmuş ve bu nedenle asıl mesele bir “dinsel sorun” (ya da Fransız Devrimi’yle hız kazanan anti-Katolisizm) olarak görülmüştür. Aynı dönemde “Kilise, kendisini orta ve alt sınıfların kazandığı özgürlükleri baskılamaya çalışan Katolik

otoriter hanedanlarla ve aristokraziyle özdeşleştirmiş, bu katı gelenekselcilik Kilise'nin pozisyonu için feci sonuçlar doğurmuştur" (Almond, 1948: 736). Sanayi Devrimi'nin ardından işçi sınıfının giderek güç kazanan mücadelesi Kilise tarafından yeterli şekilde kavranılamamış ve Kilise, burjuvazinin yanı sıra işçi sınıfının da gözünden düşmüştür. Bunun sonucunda Katolik Kilisesi kendisini 19. yüzyıl boyunca dönemin büyük tarihsel eğilimlerden soyutlanmış bir şekilde yalnızca söz konusu kurumların desteğiyle sınırlandırmıştır. Öyle ki bu dönemde papalar yayınladıkları genelgelerle sadece liberalizm ve sosyalizm gibi ideolojileri değil dönemin rağbet gören kimi felsefi ekollerini de sapkınlık olarak nitelendirmişlerdir. Katolik Kilise'nin sosyalizmi ilk defa mahkûm etmesi Papa IX. Pius'un 1846 yılında yayınladığı genelgesi *Qui pluribus* (İnanç ve Din Üzerine) ile olmuştur" (Misner, 1991: 454). Bu genelge sadece sosyalizm ve komünizmi değil, aynı zamanda rasyonalizm, panteizm ve natüralizm gibi dönemin diğer popüler düşünce ve inanç akımlarını da mahkûm eder. IX. Pius, söz konusu ideolojiler ve felsefi –izmlere yönelik sert eleştirilerini 1864 yılında yayınladığı bir başka önemli genelgesi *Syllabus of Errors* ile sürdürür.

Ancak XIII. Leo'nun 1878 yılında papa seçilmesi ve ardından 1891 yılında Katolik toplum öğretisinde bir dönüm noktası olan *Rerum Novarum* adlı ünlü genelgesini yayınlamasıyla birlikte Roma Katolik Kilisesi ilk defa modern değerler ve kurumlara uyum sağlama ve bunların Katolik öğretisiyle ilişkileri üzerinde düşünme ihtiyacı hissetmiştir. Kilise'yi toplumsal alanda reforma zorlayan başlıca unsur aslında çağdaş kurumların gelip geçici olmadığını görmesi olmuştur. Leo, söz konusu genelgesiyle Kilise'yi moderniteyi alt etmeye çalışmak yerine onu dönüştürmeye teşvik eder. Bu anlamda Katolik Kilisesi için modernite bir anlamda *Rerum novarum* ile başlar.

Holland, Katolik toplum öğretisini başlıca üç döneme ayırarak inceler. Bunlardan ilki, 1740-1878 yılları arasındaki anti-modern ya da modern öncesi dönemdir. Bu ilk dönemde papalar *ancient regime*'in aristokratik Hıristiyan medeniyetinin savunusu adına Aydınlanmanın liberal felsefesiyle birlikte liberal demokrasiyi topyekûn reddederler ve sanayi kapitalizminin doğurduğu sorunlara kayıtsız kalırlar. İkinci dönem, XIII. Leo'nun papa seçildiği 1878 yılında başlar ve XII. Pius'un papalığının son bulduğu 1958 yılına kadar sürer. Bu ikinci dönemde papalar ilk dönemin aksine Leo tarafından genel hatları belirlenen liberalizmin Katolik reformasyonu, demokrasi ve sanayileşmeye yönelik yeni bir stratejiyi benimselerler. Batı Avrupa'da Hıristiyan demokrasi hareketinin genel hatlarının belirginleştiği bu dönemde liberalizm-kapitalizme yönelik eleştiriler devam etse de demokrasi ve insan hakları giderek daha fazla benimsenir. Öğretinin üçüncü dönemi ise 1958 yılından günümüze kadar olan post modern dönemdir (Holland, 2003: 1-2). Bu çalışmada ilkin Katolik toplum öğretisinin bir anlamda düşünsel ve teolojik temellerinin atıldığı 19. yüzyıldaki gelişmeler yani, anti-modern dönem ele alınmıştır. Ancak çalışmanın ağırlıklı kısmını Papa XIII. Leo ile ve özellikle de *Rerum Novarum* ile başlayıp İkinci Vatikan Konsili'ne kadar olan zaman dilimi oluşturur. Böylesi bir tercihte bulunulmasının başlıca nedeni söz konusu öğretinin bir makalenin kısıtlarına sığmayacak genişlikte olmasıdır. Bir diğer nedeni ise, Katolik toplum öğretisinin gerek çağdaş Batı muhafazakârlığı gerekse Hıristiyan demokrasi hareketi arasındaki güçlü ilginin gösterilmek istenmesidir.

19. Yüzyılda Toplumsal Katolik Hareket (Papa XIII. Leo Öncesi Toplumsal Katolisizm)

19. yüzyıl Avrupası en doğru tarzda siyasal ve toplumsal çalkantı yüzyılı olarak tanımlanabilir. Bu yüzyılın "toplumsal sorun"u ise Alman piskopos Emmanuel von Kettler'in 1864 yılında adlandırdığı gibi aslında bir "işçi sorunu"dur. Kıta Avrupa'sında önce Belçika, sonra Fransa ardından Almanya ve yüzyılın sonlarında Kuzey İtalya sanayileşmeyi ve onun doğurduğu toplumsal sorunları ilk deneyimleyen ülkelerdir. Yüzyılın ilk yarısında Katolik nüfusun yoğun olduğu bazı Batı Avrupa ülkelerinde Sanayi Devrimi'nin işçi sınıfını sürüklediği son derece olumsuz çalışma ve yaşam koşullarına tepki gösteren ve bu koşulların iyileştirilmesi yönünde girişimlerde bulunan kimi

isimler Toplumsal Katolisizmin öncüleri olarak görülür. Katolik Kilisesi'nin moderniteye karşı verdiği mücadelenin sadece bir parçasını oluşturan toplumsal Katolisizm, papaların ve piskoposların öğretileri tarafından şekillendirilmiş olsa da başlangıçta *layman*lerin (ruhban sınıfından olmayanlar) ve rahiplerin girişimlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılın ilk yarısında Kilise'nin ve *layman* Katoliklerin toplumsal soruna olan ilgisi bölgelerin ekonomik durumu ve gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak son derece yerel kalmıştır. Öyle ki "1848 yılına gelindiğinde Katolik Kilisesi liberalizmin ve sosyalizmin entelektüel meydan okumalarına etkili bir yanıt verebilecek teorik çerçeveden yoksundur" (Behr, 2019: 42). Ancak Behr'e göre, "Toplumsal Katolik hareketin başlangıcı, yeni tür yoksulluk ve diğer toplumsal hastalıklara dikkat çekmek için *layman*ler tarafından 1822 yılında kurulan Society of St. Joseph derneğidir" (Behr, 2019: 37). Sanayileşmenin doğurduğu toplumsal sorunların yoğun bir şekilde yaşanmaya başladığı ülkelerden biri olan Fransa'da işçi sınıfının yaşadığı sefalete çözüm üretebilmek adına bazı girişimlerde bulunanlardan biri de "muhtaç ailelere ve çok genç yaşta işgücüne katılmak zorunda kalan kızlar ve erkeklere yardım amacıyla 'St. Vincent de Paul Topluluğu'nu (1833) kuran Frederic Ozanam'dır"² (Paulhus, 1980: 64). Fransa'da işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir başka girişim "Augustine Cochin ve Maurice Maignen tarafından kurulan 'Genç İşçiler Kulüpleri'dir" (Paulhus, 1980: 64). Ancak yüzyılın ilk yarısındaki bu girişimler alturizmin ya da Hristiyan hayırseverliği anlayışının ötesine geçememiş, sosyal adalet ve yapısal reformlara yönelik herhangi bir talep içermemiştir. Buna rağmen Katolik çevrelerde mevcut toplumsal düzeni sorgulayanlar sadece muhafazakâr Katolikler tarafından tepkiyle karşılanmamıştır. "Sosyalistler bu Katolik aktivistleri burjuvazinin maşası, *laissez-faire*ci liberal burjuvazi ise, toplumsal Katolikleri tehlikeli provokatörler olarak görmüştür" (Behr, 2019: 38).

Avrupa'da devrimlerin patlak verdiği 1848 yılı, Katolisizmin toplumsal soruna bakışında bir dönüm noktası olur. Bu yılda önce Sicilya'da ve ardından Paris'te isyanlar-devrimler yaşanmış ve Fransa'nın diğer bölgelerine yayılmıştır. Bu isyan dalgası başta Berlin ve Viyana olmak üzere Avrupa'nın başka şehirlerini de etkisi altına almış ve Marx dünya işçilerine zincirlerini kırma çağrısı yaptığı Komünist Manifesto'yu gene aynı yıl yayınlamıştır. Avrupa devrim dalgasıyla çalkalanırken ilk Katolik kongreler Almanya'nın Köln ve Mainz şehirlerinde toplanır. Bu kongrelerde öne çıkan ve toplumsal Katolisizm üzerinde derin izler bırakan isim Alman piskopos ve Frankfurt Parlamentosu üyesi Emmanuel von Ketteler'dir (1811-1877). Bu toplantılarda Ketteler, "toplumsal sorun"un "dinsel sorun"dan ayrılması gerektiği konusunda ısrarcı olur. Bir toplumsal reform ihtiyacından bahseden ve Kilise'nin Almanya'da Sanayi Devrimi'nin özellikle fabrika işçileri üzerinde yarattığı ekonomik ve toplumsal yıkıma sessiz kalmaması gerektiğini düşünen Ketteler, 1850 yılında Mainz Başpiskoposu olduktan sonra acımasız rekabet ve ben-merkezli bireyciliği eleştirdiği ve Katolik toplum öğretisinin şekillenmesinde önemli katkıları olan "İşçi Sorunu ve Hristiyanlık" (1864) adlı kitabını yayımlar (Mich, 2004: 6; Misner, 1991: 454, Behr, 2019: 8).

Alman piskoposların 1869 yılındaki toplantısında ise Ketteler, sadece kendi döneminin sosyalist ve kapitalistlerine Thomas Aquinas'ın öğretisi temelinde meydan okumakla kalmaz, aynı zamanda aralarında bağımsız işçi sendikalarının kurulmasının da yer aldığı bazı çözüm önerileri de sunar. Mülkiyetin sınırlı bir hak olduğunu ifade eden Ketteler, fabrikalarda çocuk işçiliğinin yasaklanması ve işçilerin çalışma saatlerinin sınırlandırılması, atölyelerde cinsiyetlerin ayrılması ve sağlığa aykırı olanların kapatılması, geçici ya da kalıcı şekilde sakatlanan işçiler için tedavi zorunluluğunun getirilmesi, fabrika müfettişlerinin devlet tarafından atanmasını savunur (Mich, 2004: 7; Shadle, 2018: 50). "Anayasacılık fikrini savunan ve Katoliklere Katolik çıkarlarının

² "Sorbonne Üniversitesi'nde hukuk ve edebiyat eğitimi alan Ozanam, toplumsal sorunun salt ekonomik bir sorun olmadığını ama aynı zamanda ahlakla ve dolayısıyla dinle ilgili bir sorun olduğu konusunda ısrar eder" (Eveline, 1941:53). Sturzo'ya göre Ozanam, "Hristiyan demokrasinin ilk lideridir" (Sturzo, 1947:3).

Katolik Toplum Öğretisi (Toplumsal Katolisizm)

korunması için tüm siyasal ve parlamenter kanallar ile basın gibi iletişim araçlarından faydalanmaları önerisinde bulunan” Ketteler, ayrıca “mutlakiyetçilik ve polis devletini reddeden ve hukukun üstünlüğüne dayanan devlet anlayışını savunan bir liberal hukuki yaklaşımı benimser (Grabow, 2011: 13). Ketteler’i “Alman Katolik toplum hareketinin öncüsü ve ilham kaynağı” olarak nitelendiren Mich’e göre o, “Katolik toplum öğretisinin tarihinde bir dönüm noktası olan Papa XIII. Leo’nun *Rerum novarum* adlı genelgesi üzerinde derin izler bırakmıştır. Ketteler’in yazıları üzerinde çalışan Papa XIII. Leo, otuz yıl sonra onu toplumsal sorunlar konusunda ‘bizim büyük selefimiz’ olarak nitelendirecektir” (Mich, 2004: 7).

Başta Ketteler olmak üzere Katolik aktivistlerin çabalarının da etkisiyle toplumsal Katolisizm giderek ivme kazanırken, Avrupa bu sefer 1870 yılında Fransa ile Prusya arasında patlak veren savaşa ve 1871 yılında işçilerin Paris Komünü’ne tanıklık eder. “Bu iki olay, Avrupa’nın istikrarını, toplumun temelini yeniden düşünmenin ve sosyalizme yönelen işçi sınıfının kötüleşen koşullarının iyileştirilmesi için yeni alternatifler sunarak onları kendi tarafına çekebilmenin aciliyetini göstermiştir” (Paulhus, 1980: 65). Bu aciliyetin farkına varanlar arasında Fransa’da Paris Komünü’nü deneyimine tanıklık eden Fransız ordusunun iki mensubu Albert de Mun ve Rene de La Tour du Pin de vardır. De Mun ile du Pin, Paris’te 1871 yılında “Katolik İşçiler Kulüpleri Tertip Komitesi”ni kurarlar. İşletme sahipleriyle işçi gruplarını bir araya getiren ve *L’Ouevre des Cercles* olarak da bilinen bu girişim hızla Fransa’nın diğer bölgelerine de yayılır. Bu hareketin “aleni paternalizmi ve işçi sınıfı liderlerini hazırlamaktaki başarısızlığına rağmen aristokrasi ve orta sınıfın toplumsal farkındalığını arttırmada önemli katkıları olmuştur.” Bu girişimin ardından ayrıca “du Pin liderliğinde Avrupa’da toplumsal Katolisizm hakkında hızla temel bilgi kaynağı haline gelecek olan *L’Association Catholique* dergisi yayınlanmaya başlanır” (Paulhus, 1980: 66; Mich, 2004: 8).

Toplumsal Katoliklerin çalışma grupları İtalya ve Avusturya’ya da yayılır. Papa XIII. Leo 1881 yılında “Thomasçı düşüncenin ışığında³ çalışmanın, mülkiyetin ve toplumun doğasına ilişkin çalışmalar yapılması için bir çalışma grubunu (Toplumsal ve Ekonomik Çalışmalar Grubu) Roma’da bir araya getirir. Bu girişim Leo tarafından on yıl sonra yayınlanacak genelgesi *Rerum novarum*’un daha kolay bir şekilde benimsenmesine katkı sağlayacaktır” (Paulhus, 1980: 68). Almanya’da bir başka çalışma grubu (*Freie Vereinigung katholische Sozialpolitiker*) 1882 yılında Alman Prens Karl von Loewenstein tarafından oluşturulur. Dönemin Alman ve Avusturyalı pek çok aristokratını barındıran bu oluşumun öne çıkan isimlerinden biri olan “Avusturyalı aristokrat Karl von Vogelsang’a göre kapitalizm gayri ahlakidir ve Ortaçağ’ın ideal toplumsal düzeninden kopmayı temsil etmektedir.” “Korporatist” bir alternatifi ve toplumun “sınıflara göre değil meslek birliklerine göre yeniden organize edilmesi gerektiğini” savunan Vogelsang için “bu meslek birlikleri devletin yönetim kademelerinde temsil edilmelidir” (Paulhus, 1980: 68). Vogelsang, bu meslek birlikleri sayesinde “kapitalizmin aşırı bireyciliği ile sosyalist kolektivizmin üstesinden gelinebileceğini umar” (Mich, 2004: 9). Vogelsang’ın korporatizmi “bir parça iyi niyetle bakıldığında Mondragon benzeri kooperatiflerin önceli olarak görülebilirse de çoğunlukla Ortaçağ loncalarının Don Kişotvari modernizasyonu çabası olarak değerlendirilmiştir” (Misner, 1991: 446).

Papa XIII. Leo’nun Katolik toplum öğretisinde bir dönüm noktası olan *Rerum novarum* adlı genelgesini 1891 yılında yayınlamasından önce bir başka önemli çalışma grubu 1884 yılında Alman Prens Karl von Lowenstein, Avusturyalı Kont Franz Kuefstein ve Fransız Marki Rene de la Tour de Pin tarafından İsviçre’nin Fribourg kentinde oluşturulur. “Toplumsal ve Ekonomik Çalışma Katolik Birliği” adını taşıyan ve spiritüel liderliğini Başpiskopos Ketteler ile piskopos Mermillod’un yaptığı bu grup daha çok “Fribourg Birliği” (*Fribourg Union*) olarak bilinir. Mich’e göre Fribourg Birliği “ağırlıklı olarak ruhban sınıftan olmayan kişilerden oluşan ve dönemin ekonomik ve sosyal

³ Thomas Aquinas, Papa XIII. Leo’nun 1879 yılında yayınlanan genelgesi *Aeterni patris* ile Roma Katolik Kilisesi’nin bir anlamda resmi filozofu haline gelmiştir.

sorunlarına çözüm arayışında olan teolojik ve ahlaksal bir ‘think tank’ girişimidir” (Mich, 2004: s.9). Misner’e göre ise Birlik, “büyük oranda aristokratik çevrelerden oluşan, Roma’daki Papalık Mahkemesi’yle (*Papal Court*) sıkı bir şekilde bağlantılı ve oturumlarını gizli yaptıklarından epey gizemli bir oluşumdur” (Misner, 1991: 446). “1885 yılından 1891 yılına kadar Avrupa’nın pek çok köşesinde bir araya gelen bu kişilerin ortak amacı, mevcut toplumsal krize, inançlarına ve liderleri Papa’ya bağlılık içinde, çalışmanın, mülkiyetin ve toplumun doğasına Aquinas’ın felsefesi temelinde çözüm üretebilmektir” (Paulhus, 1980: 70; Mich, 2004: 9). Liberal bireyciliğe ve ruhban karşıtlığına kayıtsız şartsız karşı duran ve demokrasiye de çok mesafeli olan “Fribourg Birliği’nin üyelerinin önemli bir kısmı parlamenter sistemi reddetmekte ve özellikle Fransa, İtalya, İspanya ve Avusturya’da Hıristiyan monarşilerini yeniden kurmayı arzulamaktadır” (Kaiser, 2007: 22).

Dönemin “toplumsal sorunu”na da eğilen Fribourg Birliği’nin bu meseleye ilişkin yaklaşımlarını beş ana başlık altında toplamak mümkündür. Birlik, ilk olarak mevcut sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde Hıristiyan hayırseverliğinin artık tek başına yeterli olamayacağı kanaatindedir. İkincisi husus adil ücret meselesine ilişkindir. Çalışmayı işçi ve işveren arasında bir sözleşme olarak gören ve adil ücretin de bu sözleşmenin bir ürünü olarak ortaya çıktığını savunan liberalizmin aksine Fribourg Birliği emeğin değerinin, ücret sözleşmeleri tartışmalarına üstün olması gerektiğini öne sürer. Fribourg Birliği’nin toplantılarından çıkan üçüncü önemli sonuç ekonomik yaşama devletin müdahalesine ilişkindir. Onlara göre bu müdahale sadece ücretlere ilişkin serbest sözleşmelerin işçiyi baskılaması durumunda söz konusu olmalıdır. Böylesi durumlarda kamu otoriteleri işçilerin geçimini sağlayacak ücreti alabilmesini güvence altına almak için müdahil olabilir. Fribourg Birliği’nin bir başka ana teması olan özel mülkiyete yaklaşımı ise gene liberalizm ve sosyalizm arasında bir orta yol bulma arayışının sonucunda şekillenir. Onlar sosyalistlere karşı özel mülkiyet hakkını savunsalar da bu hakkı liberallerin aksine sınırlı bir hak olarak görürler. (Behr, 2019: 61-62; Atkin & Tallett, 2003: 173).

Fribourg Birliği’nin çalışmalarının sonucunda şekillenen ve Katolik toplum öğretisinin en azından ilk dönemlerine damgasını vuran son ilke, kooperatif (ya da korporatist) tarzda örgütlenmiş bir toplumsal düzendir. İçinde yaşadıkları toplumun artık geçmişte olduğu gibi bir otoritenin rehberliğinde, her biri kendine özgü rolleri ve sorumlulukları yerine getiren çeşitli toplumsal birimlerden müteşekkil bir tür yaşayan organizma olmadığına farkına varan Birlik üyeleri, kapitalizm öncesi yapı ve kurumlara geri dönüş özlemi içinde olsalar da çağdaş ekonomik düzen gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Birlik, mevcut düzene alternatif olarak kooperatif tarzda örgütlenmiş sosyo-ekonomik bir düzen önerir. İşçi ve işverenlerin birlikler şeklinde örgütlendiği, ortak çıkar ve toplumsal işlevlerine göre düzenlenmiş ve sınıflar arasındaki uyumu sağlama amacı güden bu korporatist yaklaşım Kaiser’e göre, aslında “hiyerarşik olarak yapılandırılmış paternalist bir toplumda Ortaçağ lonca sisteminin restore edilmiş bir şeklidir” (Kaiser, 2007: 22). Fribourg Birliği, böylelikle Ortaçağ kurumlarını olmasa da en azından onun ruhunu yeniden canlandırmayı ummuştur.

Esasında toplumsal Katolikler Avrupa’da Katolik Kilisesi’nin bütünü temsil etmez. Katoliklerin önemli bir kısmı ve Kilise otoriteleri yüzyılın sonuna kadar reform yapılmasını reddetmiştir. Katolik Kilisesi 19. yüzyıl boyunca Fransız Devrimi’ne ve onun İnsan Hakları Bildirgesi’ne direnmiş ve Papalar Latin Amerika’daki bağımsızlık mücadelelerini onaylamamıştır. Geçmişin özlemi içindeki bu Katolik çevreler yüzyılın sonuna kadar monarşiye inanmış, “taç ve sunak” ittifakına sahip çıkmıştır. Papa XIII. Leo’dan önceki dönemde yani 19. yüzyılın ilk üç çeyreğinde, papalar Sanayi Devrimi’ne neredeyse hiç değinmemiş ve yeni sanayi proleteryasıyla ilgili toplumsal sorundan hiç bahsetmemişlerdir. Onlar daha çok kültürel ve siyasal alandaki liberal saldırılara odaklanmışlardır. Ancak Vincenzo Gioacchino Pecci’nin 1878 yılında XIII. Leo ismiyle papa seçilmesiyle birlikte Kilise’nin Sanayi Devrimi’nin doğurduğu toplumsal soruna yaklaşımında köklü bir değişim yaşanacaktır.

Rerum Novarum (Sermaye ve Emek Üzerine)

Çağdaş Katolik toplum öğretisi geleneği genel olarak Papa XIII. Leo'nun (1878-1903) 1891 yılında yayınlanan genelgesi *Rerum novarum* (RN) ile başlatılır. Katolik Kilisesi'nin "liberal moderniteye yakınlaşmaya ve çağdaş siyasal ve ekonomik kurumlar ile Hıristiyanlık arasındaki ilişkiye dair bir genel çerçevenin oluşturulmasına yönelik ilk sistematik çabası" (Calo, 2015: 98) olan *Rerum novarum*, aynı zamanda, "piyasa ekonomisinin yarattığı toplumsal sorunlara Hıristiyan teolojisinin temel ilkelerinin uygulanmasına yönelik ciddi girişimlerin başlangıcıdır" (Waterman, 1991: 465). Roma Kilisesi, "sık sık Katolik toplum öğretisinin 'Magna Carta'sı olarak adlandırılan" (Holland, 2003: 2) bu genelgeden itibaren hem ekonomik liberalizmin sınırsız rekabet hem de Marksizmin sınıf temelli toplum anlayışına Katolik öğretilerine ve insan doğasına aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirel yaklaşıma başlar. "Bugün *Rerum novarum*'u okuyan insanların talep edilen değişimlerin çok fazla radikal olmadığını ve bunların nasıl yaşama geçirileceğine dair muğlaklığı hissedebileceğini" dile getiren Dorr'a göre bu genelge, öte yandan "daha sonraki genelgeler ve diğer Kilise belgeleri için sağlam bir zemin oluşturmuştur. Leo'nun genelgesi dönemin adaletsizliklerine karşı kayıtsız kalınmayacağına dair bir müdahaledir" (Dorr, 2012: 18-19).

XIII. Leo'nun selefi IX. Pius 1878 yılında öldüğünde Roma Katolik Kilisesi modern çağın neredeyse tüm unsurlarına karşı bir savaş yürütmekteydi. Toplumsal, siyasal ve entelektüel alandaki etkisini yitiren Kilise'nin jeopolitik etkisi de 1870 yılıyla birlikte sadece Vatikan şehir devletiyle sınırlanmıştı. "Henüz papa olarak seçilmemişken başpiskopos Ketteler'in yazılarına hâkim ve Fribourg Birliği'nin temsilcileriyle de temas halinde olan" XIII. Leo'nun toplumsal Katolikler'in yaklaşımlarının çoğunu *Rerum novarum*'la benimsemesi aslında "muhafazakâr Katolik çevrelerde bir şok etkisi yaratmıştır" (Mich, 2004: 16-18). Kilise'nin geleneksel yaklaşımından saparak bir anlamda ezber bozan *Rerum novarum*, bu nedenle Katolik toplum öğretisi geleneğinde her zaman için ayrı bir yer tutar. Dorr, XIII. Leo'nun bu genelgeyi yayınlamaya iten başlıca nedenin "görüşlerine büyük önem atfettiği başta Avrupa ve Amerika'da olmak üzere çok sayıda Kilise liderinin güçlü ve sürekli artan baskısı" olduğunu söyler (Dorr, 2012: 18). Mich'e göre ise XIII. Leo'yu *Rerum novarum*'u yayınlamaya sevk eden başka bazı nedenler de vardı:

Bunlardan ilki teolojik ve ahlaksaldı. Yani, bir ahlaksal rehberlik kurumu olarak Kilise, çözümün bir parçası olmak istemekteydi. İkinci neden pastoralı (ruhban sınıfıyla ilgili). Diğer bir ifadeyle Papa, işçi sınıfının ateist sosyalist hareketlere daha fazla yönelmesinden korkuyordu. Üçüncü neden ise Kilise'yle ilgiliydi. Papa, Kilise'nin toplumdaki konumunun daha fazla zayıflamasını, işçi sınıfından daha fazla uzaklaşmasını istemiyordu (Mich, 2004, s.19).

Rerum novarum'un ana teması sanayi toplumlarındaki emekçilerin maruz bırakıldığı sefalettir. Nitekim Leo, genelgesinin hemen başında "emekçilerin savunmasız ve yalnız bırakıldığını, işverenlerin vurdumduymazlığına ve sınırsız rekabetin açgözlülüğüne terkedildiğini" dile getirir. Ona göre, "az sayıdaki çok zengin insan, yoksul kitleleri kölelikten hallice koşullarda esaret altına almayı başarmıştır (RN, 2). Dahası "bu işçilerin büyük çoğunluğu geleneksel -Katolik ülkelerdekiler de dâhil olmak üzere- Kilise'yle bağlarını ya kaybetmiş ya da kaybetmek üzeredir ve gene bu insanlar toplumsal değişimin aracı olarak dine karşı kayıtsız ya da düşmanca tavır takınan sosyalist partiler ve hareketlere yönelmektedir" (Gregg, 2019: 90).

XIII. Leo, bu önemli genelgesinde işçilerin içinde buldukları olumsuz koşulların iyileştirilmesi için çalışma saatlerinin kısıtlanması, çocuk işçiliğine son verilmesi ve Pazar gününün tatil olması gibi bazı tedbirler önerir (RN, 32-33). Ancak Leo'nun genelgesinin ana vurgusu "adil ücret"e ilişkindir. Kapitalizmin temel unsurlarından biri olan iş akdinin kutsallığının sorgulandığı bu genelgede adil ücret, "aile reisinin kendisinin, eşinin ve çocuklarının makul bir düzeyde yaşam

sürmesini sağlamaya yeterli bir ücret” şeklinde tanımlanır⁴ (RN, 35). Leo, *Rerum novarum*'da piyasanın arz ve talep yasalarının ve sözleşmelerin ücretleri belirlemeye tek başına yeterli olamayacağını, işçinin belli bir ücrete rıza göstermesinin zorunlu olarak adil ücrete yol açmayacağını savunur. Çünkü ona göre işçinin bu zor çalışma koşullarına rıza göstermesinin temelinde korku ya da çalışmadığı takdirde maruz kalabileceği daha olumsuz koşullar rol oynar. O, emeğin sadece bir meta olarak görülemeyeceğini aksi takdirde bunun insanın değerinin inkârı anlamına geleceğini ve işçinin bir eşya statüsüne indirgeneceğini öne sürer (RN, 34). “Leo'nun insanlara bir metaymış gibi muamele edilmesini utanç verici ve insanlık dışı olduğunu vurgulamasının çok şaşırtıcı” olduğunu dile getiren Dorr'a göre “bir papanın az ücretli çalışan işçileri bu ilkeyle savunması bazılarını şok ederken bazıları için de ilham kaynağı olmuştur (Dorr, 2012: 21).

Rerum novarum'da üzerinde ağırlıklı olarak durulan bir diğer konu özel mülkiyettir. Leo'ya göre mülkiyet hakkı temelini insan doğasında bulur. “İnsanlar hayvanlardan farklı olarak, geleceğini tasarlayabilme ve sadece anlık değil, geleceğe dönük planlar yapabilme yetisine sahiptir. Mülkiyet, üzerinde yaşanılan toprak da dâhil olmak üzere insanların gelecekteki ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak tanır” (Boyle, 2019: 73). Nitekim Leo'ya göre özel mülkiyet, özellikle de toprak mülkiyeti ailenin kendi ekonomik ve sosyal güvenliğini sağlayabilmesinin öncelikli aracıdır (RN, 4-10). O, bu nedenle adil ücretin, bir ailenin birikimiyle toprak satın alabilmesine ve sade bir yaşam sürebilmesine olanak tanıyacak bir ücret olması gerektiğini önemle vurgular. Hukuk sisteminin “mülkiyeti koruması gerektiğini” savunan Leo için böylesi bir hukuk sistemi “mümkün olduğunca çok insanın mülkiyet sahibi olmasını teşvik etmelidir” (RN, 35).

Kendi döneminin *laissez-faire* kapitalizmini ve emekçileri mahkûm ettiği olumsuz koşulları eleştiren XIII. Leo, aynı zamanda sosyalizmi de topyekûn reddeder. *Rerum novarum*'un sosyalizm eleştirisi “Leo'yu kapitalizmi itham ederken sosyalizmi savunuyor görünmekten alıkoyar” (Dorr, 2012: 22). Leo, sosyalizmi, özellikle özel mülkiyeti reddetmesi, dine karşı düşmanca tutumu ve sınıf çatışmasını teşvik etmesi nedeniyle eleştirir (RN, 12-15). Sosyalizmin ortak mülkiyet yaklaşımı ona göre, aile yaşamının ahlaksal dinamiklerine kaçınılmaz bir tarzda nüfuz etmek suretiyle siyasal otoritenin işlevini tahrif etmektedir. Çünkü sosyalizmde “devletin ailedeki ebeveynlerin yerini alması kaçınılmazdır. Oysa bireylerin siyasal toplumun dışında -başta aile olmak üzere- başka sorumlulukları da vardır ve bununla bağlantılı haklar siyaset öncesi ya da doğaldır. Devlet tarafından değil, Tanrı tarafından doğal hukuk vasıtasıyla insanlara bildirilir” (Boyle, 2019: 77).

Sosyalizmin eşitlik anlayışını da reddeden Leo, her ne kadar herkesin kendi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi gerektiğini savunsa da, asgari geçim düzeyinin üzerindeki gelir ve toplumsal statüdeki eşitsizlikleri doğal karşılar (RN, 14). Onun bu yaklaşımı aslında toplumsal düzeyde uyumun sağlanabilmesi için gene toplumsal düzeyde bir hiyerarşi ve eşitsizliğin olması gerektiğini savunan Ortaçağ Katolisizminin organik toplum görüşü tarafından şekillendirilir. Leo'ya göre toplumdaki “eşitsizlik sakıncalı değildir”. Çünkü çeşitli toplumsal rolleri yerine getirerek ortak iyiye katkı sağlayacak farklı yeteneklere sahip farklı insanlara ihtiyaç vardır (RN, 14). Böylece Leo, Marksizmin aksine sınıflı toplumu ya da toplumsal tabakalaşmayı savunur. Kilise açısından iki aşırı ucun, yani sosyalizm ile kapitalizmin dengeli bir tarzda reddinin ya da eleştirisinin ifadesi olan bu genelge, “Kiliseyi işçi sınıfının yanında yer alırken diğer bir sınıfın karşısına koymayı amaçlamaz. Başka bir ifadeyle genelge, terimin yaygın kullanımında bir sınıf seçeneğini temsil etmez. Gerçekte Papanın ana amacı toplumsal sınıflar arasında bir köprü inşa etmektir” (Dorr, 2012: 23).

⁴ Leo'nun aile reisinden kastı babadır. O, kadına uygun işleri ev işleri olarak ya da evin çekip çevrilmesi olarak görür. Ona göre “kimi işlere uygun olmayan kadınlar doğaları gereği ev işlerine yatkındır. Kadınların iffetini koruması, çocukların iyi yetiştirilebilmesi ve ailenin gönencinin sağlanabilmesi için en uygun olan işler ev işleridir” (RN, 33).

Katolik Toplum Öğretisi (Toplumsal Katolisizm)

Leo, bu organik toplum görüşüyle bağlantılı olarak toplumsal uyuma özellikle de sermaye sınıfı ile işçi sınıfı arasındaki “uyum ve uzlaşma” konusuna da odaklanır. Katolik inancının temel görevi ona göre, her iki sınıfın da birbirine karşı ödevlerini göstermek ve böylece aralarındaki uyumu egemen kılmaktır. Sınıf savaşını reddeden Leo’ya göre “bir sınıfın diğer sınıfa doğal düşmanlığı fikrini benimsemek büyük bir hatadır. Her sınıfın diğerlerine karşı ödevlerini hatırlatmak, zengin ve fakiri bir araya getirmek konusunda Kilise’nin yorumcusu ve muhafızı olduğu dinden daha güçlü bir şey yoktur” (RN, 15-16). Leo, özellikle Marksistleri hedef alarak onları, işçileri işverenlerinin karşısına koymak suretiyle “insanları isyana kıskırtmaya” çalışan “kurnaz provokatörler” olmakla suçlar (RN, 1). İşverenlerin temel ödevi işçilerin bir insan olarak değerine saygı göstermek ve onlara köle gibi davranmamaktır. Bir işveren kârı amaçlayabilir ve bu onurlu bir şeydir. Utanç verici olan işçilere salt meta olarak davranarak kâr peşinde koşmaktır (RN, 19).

XIII. Leo’nun toplumsal uyuma yaptığı vurgu, işçilerin kendi haklarını aktif bir biçimde savunmak için örgütlenmelerini cesaretlendirdiği anlamına gelmez. Bunun yerine o, varsılların iyi niyetini ya da hayırseverliğini işçilerin koşullarının iyileştirilebilmesi için elzem görür. Ancak işverenlerin işçilere adil bir şekilde davranma ödevini görmezden gelmeleri durumunda, devletin müdahale etmesi gerektiğini düşünür. Leo, işçi sendikalarının önemine vurgu yapsa da o bununla sermayeyi dengeleyici etkin bir gücü değil, odağında “dindarlık ve ahlaklılık” ile “karşılıklı yardım” olan ve üyelerinin kaza, hastalık ya da yaşlılık gibi durumlarda desteklenmesi için fonlar oluşturan lonca benzeri bir yapıyı kasteder (RN, 36, 42). Mevcut sendikaları fazla seküler bulan ve onları hasım gören Leo, Katoliklere kendi işçi birliklerini oluşturma çağrısı da yapar (RN, 40). Öte yandan Papa, Katolik bir kitleye seslendiği ve onun siyaset teorisi tüm yurttaşların Katolik olduğu bir devlet ön varsayımına dayandığı için Katolik işçilerin seküler sendikalara üye olup olamayacakları konusu çözüme kavuşturulması gereken bir mesele olarak durmaktadır. Bu mesele XI. Pius’un papalığı döneminde (1922-1939) bir başka önemli papalık genelgesi *Quadragesimo anno* (1931) ile çözüme kavuşturulacaktır.

Leo için kişisel ahlaklılık ve Kilise’nin öğretileri toplumsal sorunların çözümünde anahtar niteliktedir. Ancak o aynı zamanda kendi döneminde yaşandığı gibi Kilise’nin öğretilerinin görmezden gelinebildiğinin de farkındadır. Böylesi durumlarda ortak iyinin korunması adına devletin ekonomiye müdahil olması gerektiğini savunan Leo, aslında kapitalizmin temel bir ilkesine de meydan okumuş olur:

Bireylerin haklarını koruma sorunu söz konusu olduğunda yoksullar ve muhtaçlar özel bir ilgiyi hak eder. Daha zengin olanlar kendilerini korumak için çok çeşitli yollara sahiptir (...) Kendilerini korumak için başvurabilecekleri öz kaynakları olmayan yoksullar ise, esas olarak devletin yardımına güvenmelidirler. Bu nedenle ücretli çalışanlar arasında kırılabilir ve yoksul olanlar şüphesiz ki devlet tarafından korunmalıdırlar (RN, 29).

Rerum novarum, genel olarak *laissez-faire* anlayışının egemen olduğu ve emek ile sermaye arasındaki çelişkinin doruk noktasına ulaştığı 19. yüzyılın sonlarında işçi haklarının güçlü savunusuyla hatırlanır. Roma Katolik Kilisesi, bu genelgeyle aslında bütün bir yüzyıla yayılan ve büyük ölçüde kayıtsız kaldığı sosyal adaletsizliklere karşı en nihayetinde sesini yükseltme ihtiyacı hissetmiş ve Katolik toplum öğretisi geleneğini başlatmıştır. Dorr, XIII. Leo’nun genelgesini “işçilerin sömürülmesine karşı bir protesto çıkışı” (Dorr, 2012: 14) olarak nitelendirirken Mich’e göre ise Papa, *Rerum novarum*’da aslında iki gerçeği kabullenmek zorunda kalmıştır. Bunlardan ilki “kapitalizmin kalıcı olduğudur. Başka bazılarının umduğu gibi saati ‘eski güzel günlere’ geri döndürmenin olanağı, kapitalizmin bunca güçlü ve başarılı olduğu bir zamanda Ortaçağ loncalarını ve kurumlarını restore etmenin imkânı yoktur.” Bu nedenle de Ortaçağ’ın kapitalizm öncesi toplumsal düzenine özlem duyanlar için bu genelge, yeni ekonomik sistem gerçeğiyle yüzleşmesini sağlamıştır. Papa, ikinci olarak “işçiler için yaşamın zor hatta baskılayıcı tarzının ortadan kaldırılamaz bir gerçeklik olduğunu da kabullenmiştir.” Bu nedenle onun için asıl sorun “zorunlu

olmayan eziyetlerin ve insan olarak işçinin değeri ve haklarının ihlalden nasıl kaçınılacağıdır” (Mich, 2004: 20). Dolayısıyla, kapitalizmi dönemin bir gerçeği olarak kabul eden Leo, aslında onun gayri ahlâki unsurlarını törpülemeye çalışır.

Rerum novarum benzerlerinde olduğu gibi kendi döneminin bir ürünüdür, yazarlarının ve döneminin kısıtlarını yansıtır. Dolayısıyla pek çok açıdan eleştirilebilir. Leo, sosyalistler ve kapitalistlerle bir hesaplaşma içinde olduğundan *rerum novarum* tepkisel bir tarzda yazılmıştır. Genelge insan emeğinin anlamı ve onun birey ve toplum için taşıdığı değeri hakkında olumlu bir açıklama getirmek yerine sosyalizme ve onun toplumsal sorunların çözüm önerilerine karşı savunmacı bir pozisyon almıştır. Leo, ayrıca Kilise’nin tek başına toplumsal sorunları çözebileceğini savunarak Kilise’ye kibirli denebilecek bir rol atfeder. Ona göre Kilise’nin katkısı olmaksızın uygun bir çözüm bulunamaz. Çünkü toplumun bozulmasının temelinde ahlaksal ve dinsel sorunlar vardır. Öyle ki o, “insan toplumu iyileşecekse bu sadece Hıristiyan yaşamı ve kurumlarının iyileşmesiyle mümkündür” iddiasında bulunur (RN, 41).

***Quadragesimo Anno* (Toplumsal Düzenin Yeniden İnşası Üzerine)**

XIII. Leo’nun Katolik toplum öğretilerinde çığır açan belgesi *Rerum novarum*’dan sonra Katolik Kilisesi’nin başına geçen “X. Pius (1904-1914) ile XV. Benedict (1914-1922) sadece liberal Katolik projeyi ilerletmekte başarısız olmamışlar dahası toplumsal düşüncenin daha geleneksel tarzlarını yeniden canlandırmışlardır” (Calo, 2015: 100). Ancak Papa XI. Pius (1922-1939) ile birlikte Katolik toplum öğretilerinde yaşanan bu duraklamaya son bulmuş ve *Rerum novarum*’da ortaya konan temel ilkeler benimsenmiş ve geliştirilmiştir.

Rerum novarum’un 40. yıldönümü olan 1931 yılında Papa XI. Pius Katolik toplum öğretisi geleneğinde oldukça önemli bir yer tutan *Quadragesimo anno*’yu (QA) yayınladı. Genelgenin yayınlandığı yılda İtalya’da faşist diktatörlük dokuzuncu yılını doldurmuş, Almanya’da nasyonal sosyalistler parlamentodaki sandalyelerin çoğunluğunu ele geçirmiş, Sovyetler Birliği’nde Stalin, Komünist Parti üzerindeki egemenliğini tam anlamıyla inşa etmiş ve kolektivist bir sanayileşme hamlesini başlatmıştır. Orta ve Doğu Avrupa’nın liberal demokratik rejimleri ise, kendi halklarının beklentilerini karşılamanın uzağındadır. Dahası tüm dünyayı kasıp kavuran Büyük Buhran üzerinden henüz iki yıl geçmiş olmasına rağmen sosyo-ekonomik etkileri yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Gene bu dönemde “Katolik ruhbanlar ve *layman*ler bazı Avrupa ülkelerinde işçi sınıfı arasında azımsanmayacak oranda destek bulan Katolik siyasal partiler ve hareketlere önyak olmaya başlamıştır” (Gregg, 2019: 91).

Böylesi bir ortamda yayınlanan ve “‘toplumsal öğreti’ teriminin ilk defa kullanıldığı *Quadragesimo anno*, Kilise’nin toplumsal öğretisinin gelişiminde ikinci aşama olarak görülür” (Maloney, 1987: 286). *Rerum novarum* gibi *Quadragesimo anno* da özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’daki çağdaş sanayi toplumlarının ekonomik ve sosyal koşullarını konu edinir. Papa XI. Pius’un genelgesinin önemli bir kısmı *Rerum novarum*’da dile getirilen işçi hakları, yoksulların korunmasında devletin rolü, kapitalizm ve sosyalizm eleştirileri gibi ana temaların bir onayı niteliğindedir. Pius’un sosyalizm karşıtlığının temelinde onun materyalist bir insan doğası ve toplum anlayışına sahip olması yatar. Aslında ister solda ya da sağda ister merkezde yer alsın bu ilkeleri benimsediği nispette her siyasal hareketin Katolik inancıyla bağdaşmaz olduğunu savunan Pius’a göre örneğin “bir kişi hem samimi bir Katolik hem de gerçek bir sosyalist olamaz” (QA, 120).

Öte yandan *Rerum novarum*’un yayınlanmasının üzerinden kırk yıl geçmiş olduğunu ve bu süreçte Batı toplumlarında kimi önemli değişimlerin yaşandığını da hatırlamak gerekir. Pius da söz konusu genelgesinde bu değişimlerle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bunlardan biri işçi sendikaları meselesidir. Nitekim “sanayileşmiş kapitalist ülkelerde işçi sendikalarının ortaya çıkışı Kilise’nin bu örgütleri meşru görüp görmediği, eğer görüyorsa bunların spesifik olarak Katolik

sendikalar mı olması gerektiği veyahut Katoliklerin dinsel olmayan ya da seküler sendikalara katılıp katılmayacağı sorularını gündeme getirmiştir” (Gregg, 2019: 91). XIII. Leo, *Rerum novarum*’da bugün anlaşıldığı anlamıyla işçi sendikalarından açıkça bahsetmemiş ve işçilerin sorunlarına dikkat çekilmesinde başka türden birliklere vurgu yapmıştır. Oysa XI. Pius, her ne kadar XIII. Leo gibi toplumsal uyuma vurgu yapsa da işçi haklarının savunulmasında işçi sendikalarının aktif bir rol oynaması gerektiğini güçlü bir tarzda savunur. Pius sendikaları işçilerin “daha güçlülerin baskısına karşı kendilerini korumasının” bir aracı olarak görür (QA, 30). İşçilerin adil ücret hakkını kabul eder ve ayrıca işyerlerinin mülkiyet ve yönetimine işçilerin de katılımının üzerinde daha fazla durulmasını önerir (QA, 65).

XI. Pius’un kapitalizm eleştirisi *Rerum novarum*’la karşılaştırıldığında daha güçlüdür. Bunun başlıca nedeni şüphesiz ki 1929 yılında patlak veren Büyük Buhran’dır. Pius, genelgesinde kısıtlanmamış kapitalizmin muazzam bir güç ve despotik bir ekonomik tahakküm yaratarak bir azınlığın elinde ve kitlelerin sefaleti lehine bir “ekonomik diktatörlük”e sebep olduğunu dile getirir (QA, 105, 109). Ona göre, “denetimsiz rekabet sadece en güçlü olanların ayakta kalabilmesine yol açmaktadır” (QA, 107). *Rerum novarum*’un aksine “*Quadragesimo anno*’da ‘toplumsal adalet’ kavramına on defa atıf yapılır. İki farklı yerde toplumsal hayırseverlik, üç yerde ortak iyi ile ilişkilendirilir. ‘Denkleştirici adalet’ kavramına üç yerde değinilirken, ‘dağıtıcı adalet’ kavramı kullanılmaz ama ‘adil dağıtım’ ifadesiyle ikame edilir” (Gregg, 2019: 93). Pius, toplumsal hastalıkların çözümüne yönelik olarak “İncil’in öğretilerine samimi bir geri dönüşün” yanı sıra XIII. Leo gibi ortak iyi adına ekonomik etkinliklerin devlet tarafından daha güçlü bir şekilde düzenlenmesi ihtiyacına vurgu yapar (QA, 136, 110). Günümüz toplumlarının temel sorunlarından birisinin devletin ortak iyinin bir garantörü olmaktan uzaklaşması ve varsılların kölesi haline gelmesi olduğunu öne süren (QA, 109) XI. Pius, Leo gibi toplumda belli düzeylerdeki eşitsizlikleri doğal karşılar. Öte yandan aşırıya kaçan eşitsizliklerin ortak iyi için çok zararlı olduğunu ve tolere edilmemesi gerektiğinin altını çizer. Ona göre “her samimi gözlemcinin fark edebileceği gibi aşırı zenginliğe sahip bir azınlık ile mahrumiyet içinde yaşayan çoğunluk arasındaki büyük uçurum modern toplumdaki en büyük kötülüğü oluşturur” (QA, 58).

Kapitalist bireyciliği ve piyasanın sınırlanmamış rekabetini reddeden XI. Pius, insanın ve ekonomik yaşamın toplumsal doğasına dikkat çeker. Kolektivizmin ve bireyin devlete tabi kılınmasının tehlikeleri konusunda da uyarıda bulunan Pius, söz konusu tehlikeden kaçınabilmek için Katolik toplum öğretisinin temel ilkelerinden biri haline gelecek olan “yetki devri” (subsidiarity) kavramını ortaya atar.⁵ Birey ile devlet arasında kimi ara kurumlara atıf yapan yetki devri kavramı, toplumsal işlevlerin hükümet dışı kişi ve gruplar tarafından yerine getirilebildiği durumlarda devletin bu görevleri üstlenmesinin yanlışlığına işaret eder (QA, 60). Devlet, bu ara toplumsal kurumların ikamesi konumundadırlar. “Aile, başta Kilise olmak üzere dinsel gruplar, meslek grupları ve kentler gibi toplumun daha küçük birimleri toplumsal yaşamın asli ve bağımsız aktörlerini meydana getirirler. Devlet ya da hükümet, sadece toplumdaki böylesi alt birimlerin kendi meselelerini kendi başlarına yönetebilme kapasitesinden yoksun kaldığında toplumsal yaşamı şekillendirmeye hazır olmalıdır” (Grabow, 2011: 6). Dolayısıyla devlet, “bireylerin ve toplulukların kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak için vardır; bu işlevi üstlenmek için değil” (Gregg, 2019, s.102). Yetki devri kavramının sonucu olarak adem-i merkezîyetçiliğin XI. Pius’un tarafından onaylanması onun yukarıda da vurgulandığı gibi devletin ekonomik yaşamı düzenleme ve denetlemeye ilişkin rolünü reddettiği anlamına gelmez. Aksine devlet dışı aktörlerin yapabilecekleri görevleri yerine getirememeleri durumunda “devlet, kendisine ait görevleri daha geniş bir özgürlük, güç ve etkinlikle yerine getirebilecektir” (QA, 88). Yetki devrinden “sıklıkla Katolik toplum öğretisinin ‘özgürlük’ ilkesi” olarak bahsedildiğini dile getiren Gregg’e göre “bu bakış açısı devlet

⁵ *Subsidiarity* terimi Latince “ikame etmek”, yardım etmek” ve “desteklemek” anlamlarına gelen *subsidium* teriminden gelmektedir.

otoritesinin sınırlandırılması ve bireyler ile grupların özerk alanlarının meşrulaştırılması anlamında” doğru olabilir (Gregg, 2019: 104).

Pius ayrıca, ekonominin belli sektörlerinde işçi ve işverenlerin de dâhil olduğu ve ortak iyinin ışığında söz konusu ekonomik sektörler için standartların birlikte belirlendiği ve kendisinin “işlevsel gruplar” ya da “meslek grupları” adını verdiği gruplardan bahseder. Bu gruplar ona göre işçiler ile işverenler arasındaki bölünmenin üstesinden gelinmesine ve toplumsal uyumun geliştirilmesine yardımcı olabileceklerdir. Devlet, ekonomik yaşamı denetleme ve genel çerçevesini oluşturma işlevini yerine getirirken, karar alma sürecinin önemli bir kısmı bu devlet dışı ara gruplar tarafından yetki devri ilkesine göre yerine getirilecektir (QA, 81-87). Grev ve lokavtı yasaklayan bu sistemde devlet, tarafların çatışan çıkarları konusunda uzlaşmazlık yaşandığında müdahil olabilecektir (QA, 94). Daha önce Fribourg Birliği tarafından da savunulan meslek örgütleri temelli bu korporatist yaklaşım ilk defa *Quadragesimo anno* ile bir anlamda Katolik toplum öğretisinin kalbine yerleşmiştir. Öte yandan bu “genelgenin Mussolini’nin faşist rejimi tarafından yaratılan korporatist sistemi akılda tuttuğuna çok az şüphe olduğunu” dile getiren Gregg’e göre “faşist korporatist sistemin amacı ortak iyi değil, rejimin siyasal otoritesinin güçlendirilmesidir” (Gregg, 2019: 104). Ona göre “başta korporatist tarzda toplumsal düzen fikri olmak üzere *Quadragesimo anno*’nun Franco’nun İspanyası, Salazar’ın Portekizi, Dollfuss’un Avusturyası ve Vichy Fransası gibi Katolik Kilisesi’ne yakın otoriter rejimlerin (sert korporatizm olarak adlandırılabilir) sosyal politikaları üzerinde kimi etkileri olduğunu değerlendirmek akla yatkındır.” Ancak söz konusu “genelgenin etkisi Hıristiyan demokrasi hareketinin ‘yumuşak korporatist siyaseti’nde, II. Dünya Savaşı’nın ardından Batı Avrupa ve Latin Amerika’daki siyasal partilerde ve hatta günümüz Avrupa Birliği’nin pek çok kurumsal özelliğinde de görülebilir” (Gregg, 2019: 106).

Devletin işlevlerinden birinin de doğal ve kutsal yasaya göre “mülkiyet sahiplerinin kendi mülklerini kullanırken neyin meşru olduğunu ve neyin meşru olmadığını” saptamak (QA, 49) olduğunu savunan Pius’a göre mülkiyetin hem bireysel hem de toplumsal boyutları vardır. Mülkiyetin toplumsal boyutu onun ortak iyiye yol açmasıdır. Devletin doğal hukuk gereği özel mülkiyet hakkını bütünüyle ortadan kaldırması yasaklanmış olsa da, kullanımına kimi meşru sınırlamalar getirebilir. “Kamu otoritesi ortak iyinin ihtiyaçlarını karşılamak için mülkiyete dair düzenlemeler yaptığında bunu mülkiyet sahiplerinin düşmanı gibi değil dostu gibi yapmalıdır” (QA, 49). Böylece devletin özel mülkiyetin zararlı kullanımını kısıtlama hakkını tanıyan Pius, diğer yandan kimi zaman kamusal mülkiyetin ortak iyi tarafından gerekli kılınabileceğini de vurgular (QA, 114). Sonuçta Pius da selefleri gibi kapitalizm ile sosyalizm arasında bir orta yol bulma çabasını sürdürür. Sosyalizm ve kapitalizmden farklı yeni bir toplumsal örgütlenme ihtiyacından bahseden Pius, yetki devri ilkesinin bu alternatif örgütlenmede anahtar bir rol oynayabileceğini düşünür. Ancak yetki devri ilkesinin korporatist boyutu söz konusu diktatoryal rejimlerle kurulan ilgisinden dolayı terkedilecektir.

Papa XII. Pius ve Modern (Leocu) Toplumsal Katolisizmin Sonu

Katolik Kilisesi’ne dünya tarihinin belki de en çalkantılı döneminde liderlik eden Papa XII. Pius (1939-1958), XIII. Leo’nun papa olmasıyla başlayan “modern” ya da “Leocu” toplumsal düşünce okulunun son temsilcisi olarak kabul edilir. Aslında Pius, toplumsal Katolisizm hakkında herhangi ünlü bir genelgeye imza atmamıştır. Ancak o “formal papalık genelge geleneğinin dışında kalmasına rağmen toplumsal alanda karşılaşılan sorunlara dair daha önce hiçbir papanın yapmadığı kadar sık açıklamalarda bulunmuş” (Rychlak, 2019: 109), Katolik toplum öğretilerine bazı yeni fikirler getirmiş ve mevcut bakış açıları arasında yeni bağlantılar kurmuştur. Pius’un vizyonunun temel unsurları arasında II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında demokrasinin, insan haklarının ve toplumsal refah siyasetinin desteklenmesi ve işçi haklarının savunulması yer alır. Pius’un bu konulara ilişkin stratejileri ise, “doğal hukukun felsefi ve teolojik kavrayışı, kişi olarak insanın

Katolik Toplum Öğretisi (Toplumsal Katolisizm)

komüniter bir tasarımı ile Kilise ve topluma hiyerarşik yaklaşımla sentezlenmiştir” (Rychlak, 2019: 110).

Papa XII. Pius’un Katolik toplum öğretisine en önemli katkılarından biri hiç şüphesiz demokrasinin onayıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi Katolik Kilisesi 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde liberal demokrasiye karşı bir tutum sergilemiş, siyasal partiler aracılığıyla parlamentolarda temsiliyete mesafeli yaklaşmış, hatta karşı çıkmıştır. Ancak yüzyılın ikinci çeyreğinde özellikle de İkinci Dünya Savaşı’na doğru giderken Kilise bu tutumundan ve otoriter rejimlere verdiği zımnî ya da açık destekten vazgeçmiştir. Avrupa’da yükselişe geçen diktatörlüklerden çıkarılan derslerin bu değişimde önemli payı vardır. Pius, örneğin “1944 yılında radyoda verdiği Noel mesajında demokrasinin insan kişisinin değerini ve özgürlüğünü korumanın en uygun aracı olduğunu” onaylar (Cour, 1960: 486). Ancak Pius’un demokrasi anlayışı dönemin liberal-kapitalist demokrasileriyle birebir örtüşmez. O, sınırsız sivil özgürlüklerin kamu düzeni ve ortak refahı tehlikeye atmayacak bir demokrasi anlayışına sahiptir. “Sağlam bir demokrasi için toplumun dokusu organik olmalı, yani ilişkisiz bir bireyler grupundan değil, ailenin başını çektiği ikincil ya da ara grupların oluşturduğu bir ağdan müteşekkil olmalıdır” (Connolly, 1945: 411).

XII. Pius’un toplumsal Katolisizme bir diğer önemli katkısı insan haklarını bu öğretiye içkin kılmasıdır. Aslında Roma Katolik Kilisesi, Fransız Devrimi’nden beri süregelen insan haklarına yönelik hasmane tutumundan ve faşist rejimlere verdiği destekten henüz XII. Pius papa seçilmeden, 1930’lu yılların ikinci yarısında, yani selefi XI. Pius döneminde vazgeçer. Öyle ki, Moyn’a göre insan hakları kavramını ABD başkanı “Roosevelt’ten önce kullanan tek önemli dünya lideri Papa XI. Pius’dur” (Moyn, 2017: 48). Papa XI. Pius 1937 yılında yayınladığı ünlü genelgesi *Mit brennender Sorge*’de (Derin Bir Endişeyle) insan hakları düşüncesini şöyle savunur: “Birey olarak insan, topluluğa ilişkin doğrudan Tanrı’dan aldığı ve onları reddetmeye, yok etmeye ya da göz ardı etmeye kalkacak her türlü girişimin ötesinde sürdürülmesi gereken haklara sahiptir” (Akt. Moyn, 2017: 48). XII. Pius da, “1941 yılının Haziran ayında yaptığı radyo konuşmasında insanın değerine dayanan bir insan hakları bildirgesi çağrısı yapar” (Dulles, 1999: 4).

Hittenger’a göre aslında “Katolik düşüncede haklar kuramı demokrasi kuramından çok daha hızlı gelişmiştir” (Hittenger, 2007, s.18) ve bunda Papa XIII. Leo’nun önemli bir payı vardır. Katolik Kilisesi’nin insan haklarına yönelik İkinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde başlayan ilgisinin temelinde ise “insanın değeri” düşüncesi yatar. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde gelişen Hıristiyan personalizmi ile de yakından ilgili olan insanın değeri fikri, “XI. ve XII. Pius ile birlikte önce Kilise’ye ve ardından toplumun diğer kesimlerine nüfuz etmeye başlamıştır” (Rychlak, 2019: 110). Halefi XII. Pius tarafından da sahiplenilen Papa XI. Pius’un genelgesinden sonra Katolik kişi ve grupların insan haklarına yönelik ilgisinde ciddi bir artış yaşanır. Bu ilginin en açık göstergesi İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından taslak yazımına başlanan BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne Katolik sivil toplum örgütlerinin aktif katılımıdır.⁶ Katolik Kilisesi’nin insan haklarını tam anlamıyla ve sistematik bir tarzda benimsemesi ise, İkinci Vatikan Konsili ve sonrasındaki süreçte olacaktır.

Roma Kilisesi’nin ekonomik yaklaşımına dair yeni bir şey söylemeyen XII. Pius, *Rerum novarum* ile *Quadragesimo anno*’da dile getirilen ana temaları bir kere daha onaylar. Öte yandan XII. Pius toplumun organize edilmesinde temel araçlardan biri olarak görülen meslek gruplarının değeri konusunda selefi XI. Pius’tan ayrılır. XII. Pius’un mesleki grupları savunusundan vazgeçmesinin başlıca nedenlerinden biri bu yaklaşımın, o dönemde toplumun korporatist tarzda şekillendirilmesini amaçlayan Avrupa’daki otoriter rejimlerle özdeşleşmiş olması ve bu nedenle korporatizmin savaş sonrası dönemde artık savunulabilir olmaktan çıkmasıdır. XII. Pius’un bu tutum

⁶ Bu konuyla ilgili daha kapsamlı bilgi için bkz. “Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletlere İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi (1918-1948)”, Görkem Birinci, Ekin Yayınevi (2022).

değişikliğinde II. Dünya Savaşı sonrasında endüstriyel kapitalist ekonomilerde yaşanan reformların ve bu ekonomilerin dünya çapında yaygınlık kazanmasının da önemli payı vardır (Sniegocki, 2009, s.114).

Katolik Toplum Öğretisi ve Hıristiyan Demokrasi

Kilise için modernite bir anlamda *Rerum novarum* ile başlamıştır. İlk defa bu genelgeyle Kilise modern değerler ve kurumlara uyum sağlama ve Katolik öğretiyile ilişkileri hakkında düşünme ihtiyacı hissetmiştir. Papa XIII. Leo ile başlayan bu değişim süreci sadece modern muhafazakâr düşüncenin gelişimine önemli katkılar sağlamakla kalmamış ama aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Batı Avrupa'da yaygınlaşan ve Katolik nüfusun yoğun olduğu ülkelerin siyasal yaşamına damga vuran Hıristiyan demokrasi hareketine de zemin hazırlamıştır. Hıristiyan demokrat partiler her kadar Vatikan'dan ayrışarak şekillenmiş olsalar da bir anlamda böylesi bir uzlaşının sonucu olarak ortaya çıkan partilerdir.

Toplumsal Katolisizm ve Hıristiyan demokrasi İkinci Dünya Savaşı öncesinde gelişen iki ayrı fakat birbiriyle bağlantılı harekettir. Dahası Hıristiyan demokrasinin kaynaklarından ilki ve belki de en önemlisi Katolik toplum öğretisidir. Nitekim "Hıristiyan demokrat liderlerin çoğu *Catholic Action* gibi toplumsal Katolisizmin kimi önemli hareketlerinde yer almış kişilerdir ve söz konusu partiler de büyük oranda bu öğretinin mirasçısı konumundadır. Hıristiyan demokrat partiler kurulduktan sonra da Katolik toplum öğretisiyle yakın bağlar kurmuş ve bazı parti örgütleri de bu bağlar neticesinde şekillenmiştir. KTÖ örgütleri ayrıca seçmenleri Katolik partiler için mobilize etmiştir" (Shadle, 2018: 53). Ancak toplumsal Katolisizm ile Hıristiyan demokrasi hareketi arasındaki bağ sadece böylesi bir organik ilişkiden kaynaklanmaz. Her iki hareketin temel unsurları arasında da güçlü bir bağ vardır. Öncelikle Hıristiyan demokrasi hareketinin söyleminde de tıpkı toplumsal Katolisizmde olduğu gibi materyalizm -ve bununla bağlantılı natüralizm, ateizm gibi -izm'lerin- eleştirisi önemli yer tutar. Hıristiyan demokrasinin liberalizme genel olarak hasmane bir tutum sergilemesi ve sosyalizme yönelik kategorik karşıtlığının düşünsel dayanakları arasında bu ideolojilerin altında yatan materyalist anlayışa karşıtlık temel rol oynar. Hıristiyan demokratlar, Sovyet Rusya da dâhil olmak üzere iki dünya savaşı arasında Avrupa'da yaygınlaşan modern totaliter rejimlerin tarihsel koşullarının bu materyalist anlayış tarafından belirlendiğini savunurlar.

Katolik toplum öğretisi ile Hıristiyan demokrasi arasındaki bir başka önemli ortak payda kişi olarak insanın değerine yapılan vurgudur. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın ilk yarısında Kilise hiyerarşisi ve *layman* düşünür ve teologları tarafından benimsenen ve geliştirilen Hıristiyan personalizmine Hıristiyan demokrat aktörlerce çok sık atıf yapılır. Diğer bir ifadeyle Tanrının suretinden yaratıldığı için değerli olan kişi olarak insan tasarımı bu hareketin de temel ilkelerinden biridir. Kişi olarak insanın toplumsal niteliğine vurgu yapan Hıristiyan personalizmi, Hıristiyan demokrasi hareketinin ideolojik hasmı olan liberalizmin ben-merkezli bireyciliği ile sosyalist kolektivizme yönelik eleştirilerin dayanak noktalarından biridir. Her iki harekete göre de gerek liberalizm gerekse sosyalizm kişinin değerini hiçe sayan ideolojilerdir.

Kaynağını Thomasçı doğal hukuk ve kişinin değeri düşüncesinden alan bir insan hakları fikri, Hıristiyan demokrasi hareketi ile Katolik toplum öğretisinin bir diğer önemli ortak paydasıdır. Gerek KTÖ gerekse Hıristiyan demokrasinin insan haklarını sahiplenmesi sürecinin başlangıcı iki dünya savaşı arasındaki döneme denk gelir. Öte yandan her iki öğretinin insan hakları yaklaşımı ile liberalizmin temel haklar ve özgürlükler yaklaşımı arasında -kaynağını kişinin değeri kavramında bulan- kimi önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıklardan ilki temel haklar kadar ödevlere de vurgu yapılmasıdır. Bu hareket ya da öğretiler liberalizmin negatif özgürlük yaklaşımının tersine -özellikle din ve inanç özgürlüğü ve aile ile eğitim söz konusu olduğunda- bir pozitif özgürlük anlayışına sahiptir. Kişi olarak insan tasarımı ayrıca her iki öğretiye -liberal insan hakları anlayışı tarafından

Katolik Toplum Öğretisi (Toplumsal Katolisizm)

benimsenmeyen- sosyal, ekonomik ve kültürel hakların da temel niteliğinin tanınmasına olanak tanır.

Demokrasi, her iki öğretinin de bir başka önemli ortak paydasıdır. Daha önce de vurgulandığı gibi Vatikan, hem insan hakları ve özgürlüklere hem de demokrasiye karşı hasmane tutumundan 20. yüzyılın ortalarına doğru vazgeçmiştir ve bu fikirler Katolik toplum öğretisinin ana ilkeleri haline gelmiştir. Demokrasiye bağlılık İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından yaygınlık kazanan Hıristiyan demokrasi hareketini de niteleyen en temel unsurlardan biridir. Öte yandan Hıristiyan demokrasinin demokrasi anlayışı insan haklarına yaklaşımında olduğu gibi liberal demokrasilerden kimi farklılıklar barındırır ve bu farklılıklar temelini yukarıda vurgulanan toplumsal Katolisizmin kimi ana unsurlarında bulur.

Her iki öğretinin devlete yaklaşımları arasında da büyük benzerlikler vardır. Bu benzerliklerin doğmasında rol oynayan temel ilke ise yetki devridir (subsidiarity). Her iki öğreti de devlet ya da siyasal iktidarın gücünün hem dikey hem de yatay olarak sınırlandırılması için bu ilkeye başvurur. Hıristiyan demokrat parti programlarının ayrılmaz bir parçası olan yetki devri ilkesinin her iki öğretinin kalbinde yer almasının başlıca nedeni önceki kısımlarda değinilen tarihsel süreçle ilgilidir. Nitekim Katolik Kilisesi ulus devletlerin ortaya çıkması ve sekülerleşme süreciyle birlikte devletlerin mutlak egemenliği ilkesinden en fazla zarar gören kurum olmuş, *ancien regime*'deki ayrıcalıklarının neredeyse tamamını yitirmiştir. Dolayısıyla başta Kilise olmak üzere aile, kasabalar ve şehirler, belediyeler, meslek örgütleri gibi ara kurumların devlet otoritesi karşısındaki özerkliği her iki öğretinin de başlıca hedefi olmuştur. Bu araçsal yaklaşımda devlet izlemeli, yönlendirmeli ve yeri geldiğinde kısıtlayıcı yani, bir orkestra şefi vazifesi üstlenmelidir.

Günümüzde Batı Avrupa'nın Hıristiyan demokrat partileri önemli oranda toplumsal Katolisizm tarafından şekillenen bir politik ekonomi vizyonu sunar. Bu partiler sosyal kapitalizm ya da sosyal piyasa ekonomisini savunarak kapitalizm ile sosyalizm arasında bir orta yol bulmaya çalışır. Başka bir ifadeyle bu partiler hem sağ hem de sol siyasetin ekonomi politikasıyla kimi ortak özellikleri paylaşan ama aynı zamanda kimi unsurları bakımından ayrışan merkez partilerdir. Hıristiyan demokrasi ekonomi politikasının Katolik toplum öğretilerinden doğrudan miras aldığı başlıca iki yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri özel mülkiyet diğeri de dağıtıcı adalet ilişkindir. Katolik toplum öğretilerinde olduğu gibi Hıristiyan demokraside de özel mülkiyet doğal bir hak olarak nitelendirilse de sınırsız değildir. Özel mülkiyet hakkı ortak iyinin gerekli kıldığı durumlarda sınırlandırılabilir. Dağıtıcı adalet ilkesi de kaynağını gene Aristoteles ve Aquinas dolayısıyla Katolik toplum öğretilerinde bulur. Katolik öğreti toplumdaki eşitsizlikleri doğal ve zorunlu görür. Adalet ise bu anlamda toplumdaki farklı sınıflar arasındaki uyumun sonucu ortaya çıkar. Toplumun farklı unsurları bütünü ortak iyisine katkıları ya da işlevleri oranında değerlidir. Dolayısıyla toplumun farklı işlevleri olan üyeleri ortak iyiyeye katkıları oranında payına düşeni almalıdır.

Son olarak Hıristiyan demokrasi hareketinin bir diğer temel karakteristiği din ile siyaset bağlamında ortaya çıkar. Hıristiyan demokrat partiler her ne kadar ortak iyinin egemen kılınmasında Hıristiyanlık (Katolik) inanç ve değerlerinden ilham alsalar da onları Katolik Kilisesi'nin ruhani otoritesinin dünyevi uzantıları olarak görmek doğru değildir. Hıristiyan demokratlar bir yandan Kilise ile devlet ayrılığını ilişkin liberal-seküler ilkeyi benimserken öte yandan bu ilkeyi siyasette dinin temel rolünü muhafaza edebilmesine olanak sağlayacak şekilde yeniden formüle etme gayreti içindedir. Örneğin inanç özgürlüğü sadece devletin karışmama negatif yükümlülüğü olarak görülmez. Aksine devlet toplumdaki belli bir tarzdaki dinsel inancın korunması ve geliştirilmesi pozitif yükümlülüğüne uygun hareket etmelidir. Bu yükümlülükler arasında Tanrının varlığının kamusal olarak tanınması, ibadet yerleri ve dinsel eğitimin devlet tarafından fonlanması, dindar yurttaşların kendi inançlarıyla bağdaşmayan medeni ve siyasal yükümlülüklerden muaf kılınması yer alır. Sonuçta Hıristiyan demokrat partiler için Katolisizm önemli bir esin kaynağı olsa da bu

partiler, dinsel köktencilığe ve Katolik Kilisesi'nin liderliğine tabi olmaktan kaçınırlar. Bu açıdan Hıristiyan demokrasi Katolik öğreti ile pratik siyaset arasında bir arabulucu olma çabasıyla karakterize edilebilir.

Sonuç

Endüstriyel kapitalizme ve sosyalizme bir yanıt ya da alternatif olarak ortaya çıkan Katolik toplum öğretisi, 19. yüzyılda emekçilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi çabalarından doğmuş ve zamanla kendisini işçilerin, çiftçilerin, öğrencilerin vb gruplara adayan aktif bir ağa dönüşmüştür. Her ne kadar gerek *Rerum novarum* gerekse ondan sonra gelen tüm Papalık genelgeleri -özel mülkiyet hakkının vazgeçilmezliğinde olduğu gibi- liberal kapitalizmin bazı temel ilkelerine bağlılık göstermiş olsa da, bu genelgeler diğer yandan onun katı bireyciliğine, sınırsız rekabet anlayışı gibi temel unsurlarına da güçlü bir direnç gösterir. *Rerum novarum*'dan itibaren Kilise, kapitalizm ve sosyalizme sadece eleştirel yaklaşmamış ama aynı zamanda alternatif bir ekonomik düzenin genel hatlarını da çizmiştir. Katolik toplum öğretisi, bir yandan özel mülkiyetin dokunulmazlığına vurgu yaparken diğer yandan devletin ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde ve yoksulların desteklenmesinde ortak iyi adına daha aktif bir rol oynamasının zorunluluğunun altını çizmiştir.

Katolik toplum öğretisinin tarihsel ve düşünsel gelişim süreci temelde anti-modern Katolisizm'den bir kopuş sürecidir ve bunun gene tarihsel ve siyasal pek çok önemli sonucu olmuştur. Bunlardan biri ve belki de en önemlisi Hıristiyan demokrasi hareketine düşünsel ve teolojik düzeyde zemin hazırlamasıdır. Bu iki hareket arasındaki yakın bağ son derece önemlidir. Nitekim Hıristiyan demokrat hareket İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kıta Avrupası'nın sadece Katolik nüfusunun yoğun olduğu -Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, Fransa gibi- ülkelerin değil genel olarak Avrupa'nın siyasal yaşamında son derece önemli roller oynamıştır. Bunlar arasında Avrupa Birliği'nin kurulması, savaş sonrası refah rejimlerinin ve bir uluslararası insan hakları rejiminin oluşturulması başı çeker. Dahası Hıristiyan demokrasi hareketine mensup siyasetçiler İkinci Dünya Savaşı sonrasında kaleme alınan İtalya, Almanya ve Fransa anayasalarının taslak yazımlama sürecinde etkin rol oynamışlardır. Avrupa dışında ise Katolik toplum öğretilerine kıyasla Hıristiyan demokrasi daha az etkili olmuş olsa da bu hareket Latin Amerika'nın Soğuk Savaş dönemi kalkınma politikalarının şekillenmesinde en fazla katkı sağlayan siyasal hareket olmuştur.

Katolik toplum öğretisinin modern ya da Leocu dönemi, Avrupa'nın siyasal, ekonomik ve sosyal yaşamı üzerinde derin etkiler bırakmış ve Hıristiyan demokrasi hareketinin şekillenmesinde önemli roller oynamış olsa da pek çok açıdan eleştiriye de açıktır. Öncelikle bu öğretinin söz konusu dönemde son derece etnosentrik ya da Batı merkezli bir yaklaşım sergilemiştir. Zira o dönemde büyük ölçüde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'yla sınırlı kalan Sanayi Devrimi'nin doğurduğu sorunlara çözüm önerileri getirmek bu hareketin temel önceliği olmuştur. Bu dönemde kadının toplumdaki ikincil konumunun sürdürülmesine yönelik eğilimler ya da geleneksel cinsiyet anlayışı sürdürülmüş, -daha sonra Hıristiyan demokrat partiler tarafından belli ölçüde çözüme kavuşturulsa da- Katolik Kilisesi'nin siyasetteki rolünün ne olduğu net bir şekilde ortaya konmamıştır. Gene söz konusu dönemde Kilise, sosyal adaletsizliğin temel nedenlerinin doğru bir değerlendirmesini sunmakta yetersiz kalmış, sözde bir toplumsal uyumda ısrarını sürdürmüş ve *status quo*'ya sarılarak güçlü yeni alternatifler sunma konusunda başarısız olmuştur.

KAYNAKÇA

- Almond. A. G. (1948). “The political ideal of Christian democracy”, *The Journal Of Politics*. 10(4). ss. 734-763.
- Atkin. N. & Tallett F. (2003). *Priests, prelates & people: A history of European Catholicism since 1750*. I. B. Tauris: London.
- Behr. C. T. (2019). “The Nineteenth-Century historical and intellectual context of Catholic social teaching”, *Catholic Social Teaching: A Volume of the Scholarly Essays*. (Ed. G. V. Bradley & E. C. Brugger). Cambridge University Press: New York.
- Boyle. J. (2019). “Rerum novarum (1891)”. *Catholic social teaching: A volume of the scholarly essays*. (Ed. G. V. Bradley & E. C. Brugger). Cambridge University Press: New York.
- Bradley. V. G. & Brugger E. C. (2019). “Introduction: contingency, continuity, development, and change in modern Catholic social teaching”. *Catholic Social Teaching: A Volume of the Scholarly Essays*. (Ed. G. V. Bradley & E. C. Brugger). Cambridge University Press: New York.
- Calo. R. Z. (2015). “Catholic social thought and human rights”. *The American Journal of Economics and Sociology*. 74(1). ss. 93-112.
- Connolly. M. (1945). “Pope Pius XII on democracy”, *The Irish Monthly*, Oct. 1945. 73(868). ss. 407-417.
- Cour. F. R. (1960). “The political teaching of Pope Pius XII”. *The Review of Politics*. 22(4). ss. 482-495.
- Curran. E. C. (2014). *Catholic social teaching and Pope Benedict XVI*. Georgetown University Press.
- Dietrich. J. D. (1985). “Priests and political thought: theology and reform in Central Europe, 1845-1855”. *The Catholic Historical Review*. 71(4). ss. 519- 546.
- Dorr. D. (2012). “Option for the poor and for the earth: Catholic Social Teaching”. Orbis Books: New York.
- Dulles. A. (1999). *Human rights: The United Nations and papal teaching*. Fordham University Press: New York.
- Eveline. M. S. (1941). “The social thought of Frederic Ozanam”. *The American Catholic Sociological Review*. 2(1). ss. 46-56.
- Grabow. K. (2011). *Christian democracy: principles and policy-making*. Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.: Berlin.
- Gregg. S. (2019). “Quadragesimo anno (1931)”, *Catholic Social Teaching: A Volume of the Scholarly Essays*. (Ed. G. V. Bradley & E. C. Brugger). Cambridge University Press: New York.
- Hittenger. R. (2007). “Introduction to modern Catholicism”, *the teaching of modern Catholicism: on law, politics and human nature*. (Ed. J. Witte & F. S. Alexander). Columbia University Press: New York.
- Holland. J. (2003). *Modern Catholic social teaching: the popes confront the industrial age 1740-1958*. Paulist Press: New York.

- Kaiser. W. (2007). *Christian democracy and the origins of European Union*. Cambridge University Press.
- Maloney. O. (1987). "Catholic social teaching: ideal and reality". *An Irish Quarterly Review*. 76(303). ss. 286-293.
- Mater et Magistra (2016). *Catholic social thought: encyclicals and documents from pope Leo XIII to pope Francis*. 3rd Revised Edition. (Ed. D. J. O'Brien, T. A. Shannon). Orbis Books.
- Mich. L. K. M. (2004). *Catholic social teaching and movements*, Twenty-Third Publications: USA
- Minser. P. (1991). "The predecessors of 'Rerum Novarum' within Catholicism". *Review of Social Economy*, Centennial Of "Rerum Novarum" and Semicentennial Of The Association. 49(4). ss. 444-464.
- Minser. P. (1992). "Social Catholicism in nineteenth-century Europe: A Review of Recent Historiography". *The Catholic Historical Review*. 78(4). ss. 581-600.
- Moyn. S. (2017). *Son ütopya: tarihte insan hakları*. Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Paulhus. J. N. (1980). "Social Catholicism and the Fribourg Union". *Selected Papers from the Annual Meeting (Society of Christian Ethics)*. Twenty-First Annual Meeting. pp. 63-88.
- Quadragesimo Anno (2016). *Catholic social thought: encyclicals and documents from pope Leo XIII to pope Francis*. 3rd Revised Edition. (Ed. D. J. O'Brien, T. A. Shannon). Orbis Books.
- Rerum Novarum (2016). *Catholic social thought: encyclicals and documents from Pope Leo XIII to Pope Francis*. 3rd Revised Edition. (Ed. D. J. O'Brien, T. A. Shannon). Orbis Books.
- Rychlak. J. R. (2019). "Pope Pius XII on social issues". *Catholic Social Teaching: A Volume of the Scholarly Essays*. (Ed. G. V. Bradley & E. C. Brugger). Cambridge University Press: New York.
- Shadle. A. M. (2018). *Interrupting capitalism: Catholic social thought and the economy*. Oxford University Press.
- Sniegock. J. (2009). *Catholic social teaching and economic globalization: the quest for alternatives*. Marquette University Press.
- Sturzo. L. (1947). "The philosophical background of christian democracy". *The Review of Politics*. 9(1). ss. 3-15.
- Waterman. A. M. C. (1991). "The intellectual context of 'Rerum Novarum'". *Review of Social Economy*. 49(4). ss. 465-482.